

Ж.Т.Қошанова, Т. А.Ахметова

*М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті,
Қазақстан, Петропавл*

E-mail: zhazira29092009@mail.ru

Қазақ тілін деңгейлеп меңгертуге бағытталған тапсырмалар жүйесінің сипаттамасы

Аңдатпа. Мақалада жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары үшін «Қазақ тілі» жалпы білім беретін пәнінің үлгілік оқу бағдарламасы негізінде әзірленген қазақ тілін деңгейлік меңгеруге бағытталған университеттің тілдік емес мамандықтарының студенттеріне арналған тапсырмалар жүйесі ұсынылған. Сондай-ақ, қазақ тілін үйретуде репродуктивтік, вариативтік, ізденістік, шығармашылық тапсырмаларына қойылатын талаптар мен олардың сипаттамасы беріледі. Тапсырмалар қатысымдық әрекеттердің (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым, тілдесім) түрлеріне байланысты іріктелген.

Мақаланың негізгі мақсаты – ғылыми-теориялық және практикалық тұрғыда талдау жасай отыра, әрбір әрекеттің мазмұнына сай негізделген тапсырмалар түрлерін ажыратып, жүйелеп ұсынумен қатар, қазақ тілін тиімді үйретуге бағытталған дағдыларды зерттеп көрсету де қарастырылған. Атап айтқанда сөздікпен жұмыс істеу, сызба құрастыру, нақты тақырып бойынша тірек конспектілер, салыстырмалы кесте жасау, әдебиетпен жұмыс істеу, дискуссия жүргізу, пікір-талас (ой-толғау, дебат), дөңгелек үстел өткізу және т.б.

Сонымен қатар, қазақ тілін үйрету барысында ойластырылған тапсырмалар жүйесін әзірлеп пайдаланудың нәтижелері зерттелініп, мақаланың ғылыми-әдістемелік маңызын аша түседі. Ойластырылып құрастырылған тапсырмалар жүйесі білім алушылардың қазақ тілін үйрену барысында тілдік құзыреттіліктерін қалыптастыруына, қатысымдық әрекет (айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым, тілдесім) түрлерін толыққанды игеруге мүмкіндік тудырады.

Түйін сөздер: тапсырмалар жүйесі, қатысымдық әрекеттер, айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым, тілдесім.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-145-4-188-196>

Кіріспе. Қазіргі таңда дүние жүзінің оқу-таным үрдісінің іс-тәжірибесінен тұрақты түрде орын алған оның ұйымдастырылуы мен жоспарлаудың негізгі қағидаттарын қолданудың тиімділігін дәлелдейтін фактілер жаһандану заманында ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде жеткілікті түрде кездеседі. Алайда, тілді зерттеушілер әлем тілдерін зерттеуді көбейткен сайын зерттеу әдістері ерекшелініп, олардың ерекшеліктері шектеле бастады [1, 6]. Солардың бірі, жоғары оқу орындарына арналған «Қазақ тілі» пәні бойынша қазақ тілін жаңа форматта оқытуға және рухани жаңғырудың жалпыұлттық идеясын жүзеге асыру аясында білім алушылардың әлеуметтік – гуманитарлық көзқарастарын қалыптастыруға деген қажеттіліктің туындап отырғаны белгілі. Бұл ретте, қазақ тілін сапалы игерту мақсатында тілді әлеуметтік, мәдениетаралық, кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде үйретуіміз қажет. Сондықтан, алға қойған мақсатқа жету үшін барлық деңгейлерде (А1, А2, В1, В2, С1) білім алушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру көзделеді.

Оқу жылы басында бірінші курс студенттерінің тілдік дайындық деңгейлерін анықтау барысында олардың басым бөлігі қазақ тілін өте нашар меңгеретіндігі анықталады. Сондықтан университет оқытушылары алдында Типтік бағдарлама негізінде қазақ тілін деңгейлеп оқытудың әдістемесі мен технологияларын жетілдіру мәселесі туындап отыр.

Осы ретте, университет оқытушылары бағдарламада көзделген тақырыптар негізінде әрбір деңгейге лайық мәтіндік материал жинақтап, тапсырмалар жүйесін әзірлеу үстінде.

Зерттелуі. Деңгейлік саралау технологиясына негізделген тапсырмалар жүйесі студенттің оқу материалын тиімді игеруіне, репродуктивтік деңгейден жоғары деңгейге жетуіне мотивациясын тудыруға мүмкіндік береді [1, б. 73-85]. Сол себепті, тапсырмалар жүйесі деңгейдің өзіндік талаптарына сәйкес жасалынуы тиіс.

Қазақ тілін үйренуге келетін болсақ, берілетін тапсырмалар тіл үйренушінің қызығушылығын туғызатындай, шығармашылық ой-қабілетін дамытатындай мақсатты көздейді [2]. Тіл үйретудің барлық деңгейлерінде, ең алдымен, студенттердің сөздік қорын толықтыру керек. Сондықтан сабақты ұйымдастыру кезіндегі басты әдістің бірі – сөздікпен жұмыс істеу. «Студенттің танымын, ойын, тілін дамытып, қатысымдық әрекетін жүйелі және нәтижелі жүргізу үшін алдымен сөз бен оның мағынасы игертіледі», - дейді ғалым С.Тұрмаханова [3, б. 7]. Сөздік жұмыс арқылы студент сөздерді бір-бірімен байланыстырып сөйлем құрастырады, белгілі ойды жеткізуге, сөйлем құрастыруға жаттығады. Бұл жұмыстың негізгі мақсаты – студенттердің сөздік қорын байыту және тәжірибеде оларды белсенді қолдануға айналдыру. Сөздік жұмысты әр сабақтың үстінде жүргізіп отыру керек.

Біз, зерттеу тақырыбына байланысты А.А.Амангелді [4], Д.К.Шунк [5], С.Барглетт, Д.Бертон [6] және т.б. ғалымдардың тұжырымдамаларын ескере отырып, қазақ тілін үйретудегі басты факторлардың бірі ретінде тапсырмалар жүйесін деңгейлеп беру әдісін жүзеге асырудың негізінде қарастырамыз. Мәселен, А1 қарапайым деңгей; А2 базалық деңгей; В1 Орта деңгей; В2 Ортадан жоғары деңгей; С1 Жоғары деңгейлері бойынша пәннің мазмұны, практикалық сабақтар мен студенттердің өздік жұмысы тақырыптары ұсынылады. Тоқ етеріне келгенде, тілді үйретудің негізгі мақсаты – коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру арқылы қазақ тілін сапалы түрде меңгерту.

2018-2019 оқу жылы М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінде тәжірибе ретінде Инженерлік және сандық технологиялар факультетінің студенттері деңгейлік жүйе бойынша оқытыла бастады. Бүгінгі күні барлық факультеттердің студенттері осы жүйе бойынша оқытылады.

Кез келген маман теорияны, зерттеу мен тәжірибені байланыстыра алуға тиіс [6, б. 39]. Бұл ретте, біз қарастырып отырған мәселеге байланысты, бірінші аптада білім алушыларды деңгейлерге бөлдік. Деңгейлерге бөлу үдерісі интервью/әңгімелесу арқылы жүргізілді. Әңгімелесу арқылы білім алушылардың коммуникативтік құзыреттіліктері, тілді меңгерудегі базалық дағдылары (айтылым, сөйлесім), лексикалық қоры, грамматикалық сауаттылығы анықталды.

Барлық деңгейлер оқу-әдістемелік құжаттармен толығымен қамтамасыз етілген. Айта кететін жайт, әрбір оқытушының өзіндік әдістемелік ерекшеліктері бар, сайып келгенде, олардың негізгі қарастыратыны оқытуды нәтижелі ету. Осы ретте университетте оқитын орыс тобы студенттеріне қазақ тілін қатысымдық тұрғыдан оқытуда В.П.Беспальконың ұсынған білім алушының оқу материалын меңгеру деңгейлерін дамыта отырып, тапсырмалар жүйесін қолдандық. Олар: *репродуктивтік, вариативтік, ізденістік, шығармашылық* [8]. Алғашқы екеуінде репродуктивтік әрекет басым болады да, танымдық дербестік тәжірибесі (игерген білімі) көрінеді, нәтижесінде жоғары белсенділік қабілеті дамиды. Ал соңғы екі типінде шығармашылық, ізденушілік әрекет басым болады. Шығармашылық әрекетке алғышарттар жасалады [9]. Студентте қарастырып отырған нысанның маңызын, мәнін байқауға мүмкіндік туады. Соның негізінде бұрын таныс емес заңдылықтар мен ерекшеліктердің сыры ашылады.

Репродуктивтік тапсырмаларға қойылатын талаптар: студент өтілген материалды әрекеттің түріне қарай орындай алатындай болуы керек; студенттің жаңадан алған білімін

бекітіп, ары қарай дағдыландыруға бағыт беруі қажет; жоғары деңгейдегі тапсырмаларды орындауға көмек бере алуы тиіс. Репродуктивтік тапсырмалар материалды меңгеруге мүмкіндік береді, бірақ шығармашылық белсенділікті дамытпайды [12]. Жоғарыда қарастырған мәселені ескере отырып, біз, жаңашылдық, оптималдық, жоғары нәтижелік, бұқаралық тәжірибеде шығармашылықпен қолдану мүмкіндігінің тиімділігін анықтаймыз. Бұл ретте, Ф.Ш.Оразбаева, Р.С.Рахметова «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» атты еңбектегі «келешек маман теориялық білімі терең, практикалық іскерлік қасиеті жоғары, шығармашылық белсенділігі дамыған жан болуы тиіс – деген пайымдаудың мәнінің маңызын ескердік [13, 3]. Қорыта келгенде, педагогикалық пәндерді оқуда бұл жұмыстар бірінші кезекте бақылау әдісімен байланысты. Бұл - ойлау әрекетінің бірінші деңгейі, онда оқылатын пәнді, құбылысты танып-білу іскерлігі қалыптасады.

Құрылымдық-вариативтік тапсырмаларға қойылатын талаптар: өткен материалмен салыстыра отырып, жаңа материалдың ерекшеліктерін ажырата алуға негізделуі керек; сөйлемді дұрыс құрай алуға машықтандыратындай болуы қажет; тапсырмалар бірінбірі толықтырып отыруы тиіс; тапсырмада берілген ой жалғасатындай болуы керек. Бұл - ойлау әрекетінің екінші деңгейі, онда оқылатын құбылыстарды қабылдау мен түсіну процесі жүреді.

Ізденістік тапсырмаларға қойылатын талаптар: студентті іздендіре отырып, нәтижесінде өзінің жаңа білім алуын қамтамасыз ететін болуы керек; студентті қосымша әдебиетпен, сөздіктермен жұмыс жүргізуге бағыттайтындай болуы қажет; студенттің ойлау қабілетін жетілдіруі тиіс. Ізденістік тапсырмалар лекция, семинар, лабораториялық, тәжірибелік сабақтарда қойылған жеке сұрақтардың шешімін табу мақсатында орындалады. Бұл - ойлау әрекетінің үшінші деңгейі. Бұнда құбылыстарды, оқиғаларды терең түсіну, яғни шығармашылық әрекет басталады.

Шығармашылық тапсырмаларға қойылатын талаптар: белгілі бір шығармашылық жұмысқа бейімдейтіндей болуы керек; ғылыми көзқарасын қалыптастыруға әсер етуі қажет; тапсырманың мазмұны арқылы студентке проблемалық ситуация туғызып, оның шығармашылық ойлауын дамытатындай болуы тиіс [13, 68]. Бұл жерде студенттер қалыптасқан үлгіден алшақ кетеді, проблемалық жағдайларды шешетін өзінің әдістемелік шешімдері ұсынылады, ойлау қызметінің барлық мүмкіндіктері іске қосылады. Бұл - ойлау қызметінің төртінші деңгейі. Яғни, «студенттің шығармашылық қабілеті мен әрекеті көрінеді» [14, 59]. Осылай бөліп оқытуда, біріншіден, алғашқы деңгейлердегі (репродуктивтік, вариативтік) тапсырмаларға қарағанда, ізденістік және шығармашылық деңгейлерде орындалатын жұмыстардың мазмұны мен жүргізілу жолдары бірте-бірте қиындай түседі; екіншіден, студент тапсырмаларды қызығып орындауы үшін сабақта түрлі амал-тәсілдер іске қосылады; үшіншіден, сабақтағы бір тақырып бірнеше тапсырма арқылы пысықталады; төртіншіден, жеңілден қиынға қарай берілген тапсырмалар жүйесі студенттің қабілетін ұштап, шығармашылық жұмысқа жетелеп отырады.

Қорыта айтқанда, тақырыпты берубарысында біз салыстыру, талдау, интерпретациялау, қорытындылау әдістерін басшылыққа ала отырып, өзіндік ұсынысымызды, бағдарымызды көрсетуді жөн санаймыз.

Зерттеу әдістері және сипаттама. Қазақ тілін үйретуде басты факторлардың бірі ретінде тапсырмалар жүйесі қарастырылады. Біз тапсырмаларды қатысымдық әрекеттердің [12] яғни, айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым, тілдесім түрлеріне байланысты іріктеп, оқытудың тиімділігін тәжірибе барысында анықтадық.

Ғылыми тұрғыда «айтылым» ұғымы тілдік қатынас барысында адамның өз ойын жарыққа шығару процесі. Ол ауызша сөйлеу нәтижесінде іске асады. Осы орайда, қазақ тілінде сөйлеуге үйрету сапалы болуы үшін оқытушы қоршаған орта, жағдайдың әсерін, жеке тұлғаның қабілетін, сөйлеудің түпкі мақсатын ескеру керек. Әсіресе, айтылым әрекетінің іске асуына диалогтік сөйлесу көп мүмкіндіктер жасайды. Сондықтан оқытушы әр сабаққа, әр тақырыптың құрамына топ пен топтың арасында диалогтарды әртүрлі жағдаятты түрде үлкен шеберлікпен ұйымдастыруы керек. Бір сөбен айтқанда, айтылым

бойынша студенттің сөйлей білуі, айтар ойын жеткізе білуі, екінші адаммен түсінсе білуі, ойын ауызша жеткізіп қана қоймай, оған жауап ала білу мақсаты қойылады. Сонымен қатар, айтылым әрекетіне үйрету мәтін арқылы, жағдаят негізінде және монолог түрінде хабар беру үлгісін қолдану арқылы, диалог жасау арқылы жүзеге асырылады. Түйіндей келгенде, айтылымға арналған тапсырмалар студенттердің монолог және диалог құрастыра алуы, бір-біріне сұрақтар қойып, оларға жауап бере алуы қабілеттерін қалыптастыруға жаттықтырады.

Айтылым әрекет түріне негізделген тапсырмалар түрлері: мәтін негізінде сөйлесуге үйрету; жағдаят негізінде сөйлесуге үйрету (фраза деңгейінде, фразадан жоғары бірліктер деңгейінде, мәтін деңгейінде); монолог түрінде хабар беру үлгісімен жұмыс (жазбаша монолог түрінде хабар беру үлгісімен жұмыс, ауызша монолог түрінде хабар беру үлгісімен жұмыс); мәтін-үлгісін қолдану арқылы диалогтік сөйлеуге үйрету; диалогты қадам түрінде құрастыру негізінде диалогтық сөйлеуге үйрету; тілдесім, жағдаят жасау арқылы диалогтік сөйлеуге үйрету; жалпы тыңдалым дағдыларды қалыптастыруға бағытталған жаттығулар; грамматикалық қиындықтарды жеңуге бағытталған жаттығулар; лексикалық қиындықтарды жеңуге бағытталған жаттығулар; тілдік ағымды қабылдауға үйрететін жаттығулар; мағыналық ақпараттың әртүрлі категорияларын айқындауға үйрететін жаттығулар.

Тыңдалымға арналған тапсырмалар студенттердің берілген мәтін, аудиомәтін мазмұнын бір естігеннен түсіне білу, маңызды ақпаратты ұғып алу, қажетке жарата білу қабілеттерін жаттықтырады. Яғни тыңдап түсіну тапсырмалары бір рет қабылдаудан мәтін мазмұнын түсінуді, белгісіз бірліктің мағынасы туралы аңғару білігін дамытуды анықтайды. Әсіресе тыңдағанды түсіну кезінде ақпарат маңыздылығына байланысты сөйлеу қарқыны маңызды болады. Ең маңызды ақпарат дауысты дыбыстарды айтуда оны ұзақ, баяу, ал екіншісін тез айту. Ескере кететін өте маңызды жайт дайындалмаған тыңдаушыларда мақсатқа лайық бір хабарды өзгермеген күйде бірнеше рет тыңдау, ал дайындалғанда - өзгерген мәтінді бір немесе екі рет қабылдау. Сол сияқты тыңдалым нәтижелі болуы үшін акустикалық ережелерді дұрыс меңгеру қажет. Олар: а) сөйлемнің фонетикалық нормасының сақталуы; ә) сөз бен дауыстың ырғағы; б) екпін мен дауыс ырғағын дұрыс қою; в) сөйлем мен сөйлем арасындағы үзіліс. Және тыңдалым әрекетінің нәтижелі болуы әртүрлі техникалық құралдарды қолдануды да талап етеді. Олар: есту, көру, есту-көру [13] құралдары. Бұл құралдардың тиімді тұстары студенттің пәнге деген жеке қызығушылығын оятады; танымдық қабілетін қалыптастырады; білімгерді шығармашылық жұмысқа баулиды; оқытушының уақытын үнемдейді; оқулықтан тыс қосымша мәліметтер береді; тілді үйретуде ұстанатын принциптерді толық орындап шығуға көмектеседі, яғни тілді оқытудың бес түрін: баяндау, кітаппен жұмыс, көрнекілікпен жұмыс, техникалық оқу құралдарымен жұмыс, жаттығулар орындау тәрізді әдіс-тәсілдері, жаңа әдістемелерді осы құралдардың көмегімен сапалы түрде пайдалануға болады.

Зерттеушілердің нәтижесі бойынша тыңдап түсінуге оқыту үшін арналған жаттығулар *дайындық* және *сөйлеу жаттығулары* болып бөлінеді. *Дайындық жаттығуларға* сөздердің бірнеше жұбын қайталап тыңдау; ырғақты сөздерді есту арқылы анықтау; сөйлемдердің бірнеше жұбын тыңдап, сөйлемдер бірдей болса «+», әртүрлі болса «-» белгісін қою; фонетикалық ерекшеліктермен мәтінді дауыстап оқу, сын есімдер, етістіктер қатарын тыңдап, олармен қолданылып тұрған зат есімдерді атау; даяр сөз орамдарын тыңдап, олар қолданылатын жағдаятты атау (ана тілінде); жазылған мәтінді тыңдап, сол мәтіннің графикалық нұсқасында бос жерлерді толтыру, сөздер қатарын тыңдап, есте сақтап, олардың тақырыпқа байланыстыларын айту; екі-үш қысқа фразаларды тыңдап, оларды бір сөйлемге біріктіру; он және одан да көп сөзден тұратын сөйлемдерді тыңдап, мұғаліммен бірге қайталау; фразаны тыңдап, оған мағыналас тағы бір фразаны қайталау жатады. *Сөйлеу жаттығуларына* диалогты тыңдап, сол тақырыпқа ұқсас диалог құру; диалогтың басын тыңдап, кеңейтіп және бір қатысушының соңғы сөзін (репликасын) қосу; ұнтаспадағы жазуды тыңдап, әрекет етушілердің сөзін айтып беру; ұнтаспадағы диалогты тыңдап,

монолог түрінде айтып, тақырып таңдау; диалог басын тыңдап, оны жұппен жалғастыру; диалогты тыңдау, әрекет етушілердің біреуінің репликасын синонимдік қатармен өзгерту, жаңа нұсқада жұппен диалог жасау тапсырмалары жатады. Нәтижесінде тыңдалым әректінің ең басты мәні – студенттер арасындағы қарым-қатынасты жүзеге асыратын тілдік тұлғаларды тыңдау, есту арқылы қабылдау және ұғу.

Оқылым сабағының негізгі міндеті – сөзді, сөз тіркестерін, сөйлемді, мәтінді дұрыс оқып, түсіне білуге үйрету. Қазақстандық ғалымдар Қ.Қадашева, С.К.Омарова, Г.Т.Карипжанова, Р.А.Айкенова, Б.Ж.Абильмажинованың пікірінше: «Оқу арқылы студент ойлана білуге, оқығанын түсіне білуге, мазмұнын өз сөзімен қысқаша айта білуге үйренеді» [14]. Мәтін әр сабақта өз орнын алу қажет. Мәтін оқу арқылы мәнерлеп оқуды, тездетіп оқуды дұрыс жолға қоюға болады. Мәтінді оқытуға қойылатын талаптардың ең бастысы – түсініп оқу. Түсініп оқу мен жылдам мәнерлеп оқу бір-бірімен тығыз байланысты, бірін-бірі толықтырып отыратын жұмыстар.

Оқылым әрекет түріне негізделген тапсырмалар түрлері:

1. Зерттеушілік оқуға үйрету үшін арналған жаттығулар: А. Мәтіннің алдындағы жұмыс кезеңі: тақырып пен сөздің мағынасын салыстыруға бағытталған жаттығулар; лексикалық қорды кеңейтуге бағытталған жаттығулар; грамматикалық құбылыстарды тану және дифференциациялауға бағытталған жаттығулар; сөйлемді тұтастық мағыналық құрылым ретінде қабылдау және түсінуге бағытталған жаттығулар; сөйлемдегі мағыналы сөздерді анықтауға бағытталған жаттығулар; тілдік сезінуге (языковая догадка) бағытталған жаттығулар; тілдік деңгейде болжамдауға бағытталған жаттығулар; оқылған мәтіннің мазмұнын болжамдауға бағытталған жаттығулар; екітілдік сөздікпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жаттығулар.

Ә. Мәтінмен жұмыс істеу кезеңі: мәтіндік материалды мағыналық бөлімдерге бөлуге бағытталған жаттығулар; мәтіндегі мағыналық тіректерге бөлуге бағытталған жаттығулар; мәтіннің негізгі ойын тиімді әдістер арқылы жеткізе білуге бағытталған жаттығулар.

Б. Мәтіннен кейінгі жұмыс кезеңі: мәтін мазмұнын түсіну деңгейін тексеруге бағытталған жаттығулар; мәтінді интерпретациялауға үйретуге бағытталған жаттығулар; оқылғанның танымдық құндылығын анықтауға бағытталған жаттығулар.

2. Танымдық оқуға арналған жаттығулар: А. Мәтіннің алдындағы жұмыс кезеңі: мәтіннің лексикалық-тақырыптық негізін түсінуге бағытталған жаттығулар; мәтіннің байланыстыру құралдарын анықтауға бағытталған жаттығулар; таныс емес, мәтіннің жалпы мазмұнын түсінуге әсер етпейтін сөздері бар сөйлемдерді түсінуге бағытталған жаттығулар; мәтіннің құрылымдық-мағыналық компонентерін айқындауға бағытталған жаттығулар; мәтіннің мазмұнын болжамдауға бағытталған жаттығулар.

Ә. Мәтінмен жұмыс істеу кезеңі: мәтіндегі мағыналық сөйлемдерді, оларды түсінуге бағытталған жаттығулар; мәтіндегі сөйлемдердің логикалық байланысын анықтауға бағытталған жаттығулар; мәтіндегі бөлек деректерді мағыналық тұтастыққа біріктіруге бағытталған жаттығулар.

Б. Мәтіннен кейінгі жұмыс кезеңі: оқылған мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуін бақылауға бағытталған жаттығулар; автордың көзқарасын анықтауға бағытталған жаттығулар; оқылғанға баға беру дағдыларын дамытуға бағытталған жаттығулар.

3. Қарап шығу, оқуға арналған жаттығулар: А. Мәтіннің алдындағы жұмыс кезеңі: мәтіннің тақырыбы бойынша жұмыс істеу; газет материалдарымен жұмыс істеу; ғылыми-көпшілік мәтіндермен жұмыс; мәтіннің тақырыбын анықтауға бағытталған жаттығулар; мәтіннің мазмұнын мағыналық болжамдауға бағытталған жаттығулар.

Ә. Мәтіннен кейінгі жұмыс кезеңі: оқылған мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуін бақылауға бағытталған жаттығулар.

4. Ізденіп оқуға арналған жаттығулар: А. Мәтіннің алдындағы жұмыс кезеңі: басылымның композициясымен таныстыруға бағытталған жаттығулар; ізденісті жеңілдететін сигнал-тіректерді тануға бағытталған жаттығулар.

Ә. Мәтінмен жұмыс істеу кезеңі: мәтінді жалпы қабылдауға бағытталған жаттығулар; мәтіннің қызықты бөлімдерін анықтауға бағытталған жаттығулар.

Б. Мәтіннен кейінгі жұмыс кезеңі: мәтіннен нақты ақпаратты таба білуді бақылайтын жаттығулар.

Түйіндей келгенде, оқылымға арналған тапсырмалар студенттердің мәтін мазмұнын толық түсіне білу, жоспар бойынша мазмұндай алу, өз пікірлерін білдіре алу, салыстыра білу қабілеттерін жаттықтырады.

Жазылымға арналған тапсырмалар хат, шығарма, әңгіме, эссе, мақала, реферат, баяндама т.б. жаза білу қабілеттерін дамытады. Бұл жерде лексикалық тақырыптар грамматикалық материалдармен тығыз байланыста жүйелі түрде берілу керек. Жазба жұмыстары арқылы жазылу ережелері түсіндіріледі. Ең басты деңгей - қарапайым сөйлем құрау үлгілерін беріп, сөйлемді дұрыс құрай білу дағдыларын қалыптастыру.

Жазылым әрекет түріне негізделген тапсырмалар түрлері: емлені үйрету жаттығулар; жазбаша тілдік жаттығулар; хат жазуға үйретуге арналған жаттығулар; баспа мәтінімен жұмыс істеуге арналған жаттығулар; сөйлеу әрекетіне үйретуге арналған жаттығулар (қазақ тілінде оқу, қазақ тілінде берілген ақпаратты тыңдау арқылы қабылдау, жазбаша түрде берілген ақпаратты қабылдау, жазбаша тілдесім, ауызша тілдесім, жазбаша аударма, мәтінді жазбаша түрде мазмұндау); керекті әріпті, сөзді қойып жазу; сұраққа жауап жазу; сызба бойынша сөз тіркесін құрап жазу [15]. Түйіндей келгенде, жазылым әрекетіне үйрету емлені игеру мен тілдік жаттығуларды жазбаша түрде орындауды көздейді.

Қоғамымызда соңғы жылдары жүріп жатқан күрделі өзгерістер мемлекеттік тілді жаңа инновациялық оқыту жүйелері арқылы үйретуде түрлі әдістемелік құралдарды, мультимедиялық сабақтар, компьютерлік желіні пайдалану арқылы қашықтан оқыту, электрондық оқулықтар, компактдіскілер арқылы меңгерту қолданыла бастады. Олай болса, тілді оқытуда сөйлеу әрекетінің төрт түрін де сабақта заманауи құралдарды қолдана отырып жүзеге асыруға болады. Компьютерді қолдану барысында оқытушы, біріншіден, студенттердің тіл үйренуге деген қызығушылығын арттырады, екіншіден, ізденіс және шығармашылық тұрғысынан жұмыс істеуге жетелейді, білім алушының ақыл-ойын дамытумен бірге, өз бетінше жұмыс жасауға мүмкіндік туғызады.

Қорытынды. Зерттеу жұмысымызды сараптай келе, оқытудың тілдік дағдылары айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым, тілдесім әрекеттерінің нәтижелі болуы пән оқытушысының білімді де білікті бола алуында, көрнекіліктерді молынан пайдаланып, студенттердің қызығушылығын оятып, әр білім алушыға жеке тұлға ретінде қарап, сабақты сауатты ұйымдастыра білуінде болса, ал *тыңдалымға* арналған тапсырмалар студенттердің берілген мәтін немесе аудиомәтін мазмұнын бір естігеннен түсіне білуі, маңызды ақпаратты ұғып алуы, қажетіне жарата білу қабілеттерінің қалыптасуы анықталды. Сонымен қатар *оқылым* бойынша берілген материалдардағы әрбір тілдік қатысымдық үлгілердің мағынасын түсіне отырып, оны екеуара қарым-қатынасқа кеңінен пайдалана білу тиімділігі артса, *жазылымда* студенттің айтар ойын басынан аяғына дейін толық жаза білуі, көзқарасын, пікірін қағазға түсіріп жеткізуі, суреттерді, заттарды, кейбір іс-әрекеттерді бейнелеп жазып, қысқаша әңгімелеп бере білуі, естігенін не оқығанын қысқаша жаза білу қабілеттілігі арта түсетіні талдаңды. Түйіндей келе, қазақ тілін үйрету барысында ойластырылған тапсырмалар жүйесін әзірлеп пайдалану төмендегідей нәтижелерге жетуді көздейтіндігін анықтадық:

1. Тілдің лексикалық, грамматикалық және прагматикалық мазмұны негізінде тілдік сөйлеу құралдарын дұрыс таңдап пайдалану;

2. Мәтіннің толық мазмұнын жеткізе білу; қорытынды жасай білу; мәтін құрылымдарын сипаттай білу;

3. Мәтіндік ақпаратты түсіндіре білу; мәтіндік стильдік, жанрлық ерекшеліктерін аша білу;

4. Қарым-қатынас жасау жағдаятына сай ақпарат алмаса білу; қарым-қатынасқа түсетіндердің әрекеттерін бағалай білу; ақпаратты басқаларға әсер ететіндей пайдалана білу;

5. Тілдік және мәдениет аралық қарым-қатынас жасаудың ерекшеліктеріне сай жеке, әлеуметтік және кәсіби құзыреттіліктерді жүзеге асыра білу;
6. Сұхбат жүргізу барысында мәдени және әлеуметтік маңызы бар мәселелерге қатысты өз ойын білдіре алу, оны дәлелдей білу;
7. Сұхбаттасушылар әртүрлі жағдаяттарда өз көзқарасын жеткізе білуі.

Әдебиеттер тізімі

1. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. Introduction to Linguistics. NY, W.W.Norton & Company, 2014. – 624 p.
2. Жоламанов Т.М. Жаңа педагогикалық технологиялар. Оқу құралы. – Қарағанды: «АҚНҰР» баспасы, 2018. - 208 б.
3. Сейтенова С.С. Автомобиль шаруашылығы бөлімінде оқитын студенттерге қазақ тілін оқыту әдістемесі. Пед.ғыл. кандидаты, дисс. авторефераты: 13.00.02. – Алматы, 2006.
4. Тұрмаханова С.Ә. Оқушылардың сөздік қорын байытудың теориялық, әдістемелік негіздері (5-6 қазақ сыныптары). Пед.ғыл. кандидаты ... дисс. авторефераты. – Алматы, 2006.
5. Амангелді А.А. Қазақ тілі (оқу құралы). – Нұр-Сұлтан 2019. -144 б.
6. Шунк Дейл Х. Оқыту теориясы: білім беру көкжиегі. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы», 2019. – 608 б.
7. Барглетт С., Бертон Д. Білім берудегі зерттеулер. Кіріспе. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. - 464 б.
8. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 603 Об утверждении типовых учебных программ цикла общеобразовательных дисциплин для организаций высшего и (или) послевузовского образования. Приложение 4 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 603 [Электронный ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017651/history> (дата обращения: 10.06.2023).
9. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: «Педагогика», 1989. - 192 с.
10. Gerngross G., Putsch H., Thornbury S. Teaching grammar creatively. Helbling Languages, 2006. - 269 p.
11. Nunan D. Task-Based Language Teaching. – The Edinburgh Building, Cambridge. Cambridge University Press. 2004.
12. Larsen-Freeman D, Anderson M. Techniques and principles in language teaching. – Oxford, Oxford University Press, 2011. 318 p.
13. Оразбаева Ф.Ш., Рахметова Р.С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. Оқу құралы. – Алматы: Print-S, 2005. – 170 б.
14. Қадашева Қ., Омарова С.К., Карипжанова Г.Т., Айкенова Р.А., Абилямажинова Б.Ж. Қазақ тілі (B1, B2 деңгейлері). Оқу құралы. - Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» университеті, 2020. – 295 б.
15. Қошанова Ж.Т. Қазақ тілі: B2 деңгейінде оқитын барлық мамандықтар бойынша 1 курс студенттеріне арналған оқу құралы. – Петропавл: М. Қозыбаев атындағы СҚУ, 2021. – 110 б.
16. Қошанова Ж.Т. Кәсіби қазақ тілі. Журналистика мамандығына арналған мәтіндік жаттығулар жинағы. Оқу-әдістемелік құрал. – Петропавл: М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2014. –106 б.
17. Slattery M., Jane Willis J. English for Primary Teachers. A handbook of activities and lassroom language. Vol. 1. Oxford, Oxford University Press, 2014. 17 p.

References

1. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. Introduction to Linguistics. (W.W.Norton & Company, NY, 2014, 624 p.).
2. Zholamanov T.M. Zhana pedagogikalyk tehnologijalar [New pedagogical technologies]. Study guide («AKNYR», Karagandy, 208 p.). [in Kazakh]
3. Seitenova S.S. Avtomobil' sharuashylygy boliminde okityn studentterge kazak tilin okytu adistemesi [Methods of teaching the Kazakh language to students studying at the Faculty of the Automotive Industry]. Abstract of the dissertation of the Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.02 (Almaty, 2006). [in Kazakh]
4. Turmahanova S.A. Okushylyardyn sozdik koryn bajytudyn teorijalyk, adistemelik engizderi (5-6 kazak synuptary) [Theoretical and methodological approaches to enriching the vocabulary of students

- (grades 5-6 of the Kazakh language)]. Abstract of the dissertation of the Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.02 (Almaty, 2006). [in Kazakh]
5. Amangeldi A.A. Kazak tili [Kazakh language]. Study guide (Nur-Sultan, 2019, 144 b. [in Kazakh])
  6. Shunk D.K. Okytu teorijasy: Bilim beru kokzhiegi. [Learning Theories. An Educational Perspective] («National Translation Agency», Almaty, 608 p.). [in Kazakh]
  7. Barglett S., Berton D. Bilim berudegi zertteuler. Kirispe [Introduction to education studies. Introduction]. («National Translation Agency», Almaty, 464 p.) [in Kazakh]
  8. Prikaz Ministra obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja № 603(2018) Ob utverzhenii tipovyh uchebnyh programm cikla obshheobrazovatel'nyh disciplin dlja organizacij vysshego i (ili) poslevuzovskogo obrazovanija. Prilozhenie 4 k prikazu Ministra obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja 2018 goda № 603 [On approval of model curricula for the cycle of general education disciplines for organizations of higher and (or) postgraduate education. Appendix 4 to the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2018 No. 603]. Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017651/history> (Accessed: 10.06.2023). [in Russian]
  9. Bepalko V.P. Slagaemye pedagogicheskoi tehnologii [Components of pedagogical technology] («Pedagogika», Moscow, 1989, 192 p.). [in Russian]
  10. Gerngross G., Putcha H., Thornbury S. Teaching grammar creatively, Helbling Languages, 269 (2006).
  11. Nunan D. Task-Based Language Teaching. – The Edinburgh Building (Cambridge University Press, Cambridge, 2004).
  12. Larsen-Freeman D, Anderson M. Techniques and principles in language teaching (Oxford University Press, Oxford, 2011, 318 p.).
  13. Orazbaeva F.Sh., Rahmetova R.S. Kazak tilin okytu adistemesi [Methods of teaching the Kazakh language]. Study guide («Print-S», Almaty, 2005, 170 p.).
  14. Kadasheva K., Omarova S.K., Karipzhanova G.T., Aikenova R.A., Abilmazhinova B.Zh. Kazak tili (V1, V2 dengejleri). Kazakh language (levels B1, B2). Study guide (Turan-Astana University, Nur-Sultan, 2020, 295 p.).
  15. Koshanova Zh.T. Kazak tili: V2 dengejinde okityn barlyk mamandyktar bojnsha 1 kurs studentterine arnalgan oku kyraly [Kazakh language: a manual for 1st year students in all specialties studying at the B2 level]. – Petropavl: M. Kozybaev atyndagy SKU, 2021. – 110 b.
  16. Koshanova Zh.T. Kasibi kazak tili. Zhurnalistika mamandygyna arnalgan matindik zhattygular zhinagy. Educational and methodical manual (M. Kozybayev North Kazakhstan State University, Petropavl, 2014, 106 p.).
  17. Slattery M., Jane Willis J. English for Primary Teachers. A handbook of activities and lassroom language. Vol. 1. (Oxford University Press, Oxford, 2014, 17 p.).

Ж.Т. Кошанова, Т.А. Ахметова

Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, Петропавловск, Казахстан

Характеристика системы заданий для уровня изучения казахского языка

Аннотация. В статье анализируется система заданий, направленных на уровневое овладение казахским языком на основе Типового учебного плана общеобразовательного цикла для высших и послевузовских образовательных организаций, для студентов, обучающихся на неязыковых специальностях. Также в статье отражены требования к репродуктивным, вариативным, исследовательским, творческим заданиям в обучении казахскому языку и дано их подробное описание. Задания отобраны в соответствии с видами речевой деятельности (говорение, аудирование, чтение, письмо, общение).

Основная цель статьи - проанализировать работы ученых с научно-теоретической точки зрения, выделить и систематизировать виды заданий, исходя из содержания каждой деятельности, изучить и продемонстрировать умения, направленные на эффективное обучение казахского языка: работа со словарем, построение схем, составление тезисов по определенной теме, составление сравнительных схем и графиков, работа с литературой, проведение дискуссии, проведение дебатов (рефлексии, дискуссии), проведение круглого стола и т.д.

Кроме того, исследуются результаты разработки и использования системы заданий, разработанной в процессе обучения казахскому языку, тем самым раскрывается научно-методическая значимость статьи. Продуманно разработанная система заданий создает возможность формировать лингвистические компетенции учащихся, в полной мере овладеть всеми видами речевой деятельности (говорение, аудирование, чтение, письмо, общение) в процессе изучения казахского языка.

Ключевые слова: система заданий, речевая деятельность, говорение, аудирование, чтение, письмо, общение.

Zh.T. Koshanova, T.A. Akhmetova

M. Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Kazakhstan

Description of the system of tasks for gradual learning the Kazakh language

Abstract. The article analyzes the system of tasks aimed at the level mastery of the Kazakh language on the basis of the Model curriculum of the general education cycle for higher and postgraduate educational institutions, for students studying in non-linguistic specialties. The article also reflects the requirements for reproductive, variative, research, creative tasks in teaching the Kazakh language and their detailed description is given. Tasks are selected in accordance with the types of speech activity (speaking, listening, reading, writing, communication).

The main purpose of the article is to analyze the work of scientists from a scientific and theoretical point of view, to identify and systematize the types of tasks, based on the content of each activity, to study and demonstrate skills aimed at effectively teaching the Kazakh language: working with a dictionary, building diagrams, drawing up abstracts on a specific topic, compiling comparative charts and graphs, working with literature, holding discussions, holding debates (reflections, discussions), holding a round table, etc.

In addition, the results of the development and use of the task system developed in the process of teaching the Kazakh language are investigated, thereby revealing the scientific and methodological significance of the article. A thoughtfully designed system of tasks creates an opportunity to form the linguistic competencies of students, to fully master all types of speech activity (speaking, listening, reading, writing, communication) in the process of learning the Kazakh language.

Keywords: task system, speech activity, speaking, listening, reading, writing, communication.

Авторлар туралы мәлімет:

Қошанова Ж.Т. – ф.ғ.к., практикалық қазақ тілі кафедрасы, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан.

Ахметова Т.А. – п.ғ.к., практикалық қазақ тілі кафедрасы, М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл, Қазақстан.

Koshanova Zh.T. – Candidate of Philological Sciences, Department of Practical Kazakh Language, M. Kozybaev North Kazakhstan State University, Petropavlovsk, Kazakhstan.

Akhmetova T.A. – Candidate of Pedagogical Sciences, Department of Practical Kazakh Language, M. Kozybaev North Kazakhstan State University, Petropavlovsk, Kazakhstan.